

БОРОВСЬКА Г.

Львів

ПАМФІЛ ЮРКЕВИЧ: ЄДИНЕ ЛЮДСТВО І ГУМАНІСТИЧНА ПЕРСПЕКТИВА

Система відношень між людиною і суспільством творить певну єдність, осмислення котрої дає підстави П.Юркевичу для розробки і формування вчення про єдине людство, сутність якого — «мир із ближніми як основа християнського співжиття».

Вже на початку своїх філософських досліджень П.Юркевич висуває ідею, яка стає для нього однією з центральних — «ідею людства як одного цілого»¹. Подаючи характеристику «єдиного людства», він використовує поняття вселюдської свідомості. Взагалі категорія свідомості у П.Юркевича є синтезом відображення категорій «ідея», «дух», «душа», «серце». Вселюдська свідомість — основа світоспоглядання, взаємин і порядку в спільноті, і гармонійний уклад є результатом її діяльності. Питання про основу і ціль світу, про відношення світу і людини до Бога перебувають у просторі людської свідомості. Цей інтерес передусім духовний, постійний, це вічна потреба людства. Сама ідея є фактом існування вселюдської свідомості, логічним або діалектичним процесом, в якому абсолютне і має своє справжнє життя, своє істинне буття і свою суттєву незмінну форму.

Людська свідомість спрямована на пізнання вічного і Божественного. Дух, який просякає і водночас визначає явища світу, виявляє себе багатограннішим і глибшим, ніж ідея. Дух є началом і вічністю, а ідея — тільки моментом у ньому. Дух є сутністю, життям, поставою людської свідомості: доцільність світу визначається естетичними, релігійними і моральними іде-

¹ Юркевич П. *Идея* // *Философские произведения*. — М., 1990. — С. 11.

ями людського духу. Дух — це зміст і необхідна умова свободи людства, як єдиного цілого, і кожної індивідуальності.

Вищим рівнем свободи є моральна свобода. Основним вченням П.Юркевича у цьому напрямку — це визнання свободи людства як єдиного цілого, і кожної індивідуальності. Моральна свобода є умовою морального зв'язку між людьми, який тримається, перелюдським, на ідеї права і на прояві морального духу — «морального закону, якого свідомість ми носимо в глибині нашого духу»². Порядок, закономірність і гармонія, на думку вченого — необхідні умови для гідного співжиття людства. Ці умови можливі за достатньої свідомості і моральної свободи кожного члена суспільства. Моральні принципи, які є основою людського співжиття, порядок, закономірність і гармонія мають тверді і непохитні підстави у всесвіті, у природньому світі. «Погодимось, — зауважує філософ, — що природа не заплутується у протиріччях... Якщо ми помічаємо у природі загальну закономірність явищ і пізнаємо відхилення від цієї закономірності в окремих випадках, то... об'єктивний зміст, який ми пізнаємо в них, передбачає підлегле значення механізму у пізнаваній нами дійсності»³. Природа «дотримується правил,.. вона являє нам свою сутність в одноманітних і незмінних формах»⁴.

Духовний світ не відокремлений від природного, природа демонструє свою духовність правильністю і красою форм і образів, гармонією та величчю співіснування. П.Юркевич підкреслює, що людська спільнота має значно більші шанси для співжиття остільки, оскільки тільки людському духу знама ідея істини і добра. Тільки духу людському притаманні моральні прагнення, ціннісна оцінка добра, свободний прояв подвигу в ім'я правди і любові. Людська єдність, у баченні П.Юркевича, є, за своєю сутністю, духовним єднанням індивідів. Людський дух є зачинателем формування вселюдської свідомості як основи злагоди людської спільноти.

На думку П.Юркевича, людський дух є мізерним, але гідним відбитком Божественного духу. Бог є вищою субстанцією, вищою духовною сутністю, тому усвідомлення свободи,

² Там же. — С. 13.

³ Там же. — С. 19.

⁴ Там же. — С. 23.

зв'язку, духовної та моральної спілки між людьми можливе за умови Божественного світокерування.

В практичному аспекті ця проблема «єдиного людства» розв'язується у вченні про серце, його духовну і природну потребу любові до ближнього і прагнення миру з ним: «Ваше серце. — зазначає П.Юркевич, — відчуває легке хвилювання від ідеї загального блага, здійснення якої ви б хотіли помічати скрізь, хоч би куди впав ваш погляд»⁵. Розглядаючи серце як осередок кожної окремої душі і місце єднання душ, філософ намагається дати образ спільноти, яка свідомо прагне єднання. «Людина починає свій моральнісний розвиток з рухів серця. яке скрізь волило б бачити благо, щастя,.. скрізь хотіло б зустрічати істоти радісні, що зігрівають одна одну теплом любові, що пов'язані дружбою і взаємним співчуттям»⁶. Моральний зв'язок між людьми встановлюється діяльністю серця за законами совісті і справедливості. У серці знаходиться моральнісний осередок душі, складається етично-правовий образ мислення та поведінки людини. В релігійному серці міститься основа визнання в ближньому самого себе. Воно закликає брати участь у нещастях і стражданнях ближнього з такою ширістю, наче це стосується тебе самого.

В діяльності в ім'я блага ближнім завжди вагомою є роль розуму. В усвідомленні моральних законів і правил, за якими живе спільнота, розум є верховною силою. «Розум, — підкреслює П.Юркевич, — усвідомлюючи моральнісні дії, порівнюючи їх, узагальнюючи, дає загальні моральнісні закони про те, що людині належить робити, загальні моральнісні правила і приписи та загальні ідеї, в яких ми усвідомлюємо існуючий моральнісний лад у світі і людині»⁷. Проте «для живої — а не тільки уявної — моральності потрібні каганець і олива. Мірою того, як у серці людини вичерпується олива любові, каганець гасне: моральнісні начала та ідеї тьмяніють, і, зрештою, зникають із свідомості»⁸.

Друга частина концепції П.Юркевича про єдине людство ґрунтується на свідомій діяльності індивіда, прагненні жити у злагоді з ближніми. Розглядаючи релігійні, історичні, со-

⁵ Юркевич П. Из науки о человеческом духе // Там же. — С. 181.

⁶ Там же.

⁷ Юркевич П. Сердце и его значение в духовной жизни человека... // Там же. — С. 100.

⁸ Там же. — С. 101.

ціальні аспекти людства, філософ підтверджує природню схильність людства до єдності. На початку цивілізації життя й інтереси людини були шільно пов'язані з родом, із плем'ям — це яскравий приклад того «спільного блага», тієї єдності, до якої людина буде рухатися через норми права, моралі, освіти на наступних щаблях розвитку.

З ускладненням суспільних відносин людина усвідомлює існування власної залежності від інших, наявність у світі мудрої сили, яка примушує її до цього. Людина визнає те, що вона не є самотня як у своєму знанні, так і у своїй діяльності.

Концепція співжиття П.Юркевича враховує людські якості і духовні потреби людини і виправдовує той життєвий лад, який побудований шляхом впровадження правничих норм і законів. Вона відстоює захист прав кожної окремої особи.

Другою суттєвою ознакою концепції про єдине людство є поняття внутрішнього морального закону, який живе у кожній людині і веде її до співжиття, до віри, до Бога. П.Юркевич наголошує на діяльній любові до Бога, яка закликає до християнської єдності, бо «єдність усього людства, повна, безумовна єдність його під одним Богом, в одній вірі, в одній думці, під одним законом, в одному благові, в одній досконалості... — шонайвища мета, вказана людському роду його спокутником»⁹. Внутрішнє моральне законодавство — це мир із самим собою, це гармонія між моральною гідністю людини і задоволенням її чуттєво-духовних потреб. Віра в Бога як вершителя цієї гармонії і як вершителя єдності людства визначає християнську спільноту як правдиву моральну і духовну єдність.

Християнська єдність вимагає, щоб людина «з усіма своїми здібностями, зачинаннями входила в одне тіло Христове, в одну церкву всього людства як живий член, котрий, із належною покорою і послухом, посідає в цьому організмі відповідне йому місце, слугуючи йому з чистою совістю і у свою чергу живиться його вищими силами, без яких його індивідуальна особа є мізерністю»¹⁰. Адже свята ревність по справі Божій викликає на любов, на самозречення, на терпіння, на забуття себе і своїх дріб'язкових інтересів заради великої справи.

⁹ Юркевич П. Мир с ближними как условие христианского общежития // Там же. — С. 356.

¹⁰ Юркевич П. Идеи и факты из истории педагогики // Журнал Министерства народного просвещения. — 1870. — № 9-10. — С. 33.

Віра як свідомо діяльна любов до Бога спонукає шанувати гідність людської особи, поважати чужі права і виконувати свої обов'язки. Віра вимагає від людини поводитися так, щоб не порушувати душевного спокою ближнього. Людина повинна бути просякнута вірою — ця умова вже подає надію і впевненість, що непорозуміння і зіткнення не згасять у ній відчуття духовної єдності людства, не згасять правди і любові, які становлять загально визнані підвалини миру і братерської злагоди між людьми. Віра є гарантом душевної рівноваги, вона спонукає до дотримання норм, законів і правил спільноти, які водночас повинні бути гарантами її спокою. Тому і законодавець, котрий силою доброї волі і світлого розуму зупиняє зловживання, що порушують громадський мир, і служитель церкви Христової, котрий словом живого переконання відвертає людей від ворожнечі — всі вони, у розумінні П.Юркевича, чинять благородну справу для людства¹¹.

Основними принципами єднання спільноти у просторі християнського світу П.Юркевич визнає те, що, по-перше, діяльність людини, її поведінка повинні бути просякнуті вірою в єдиного Бога. По-друге, людина як моральнісна особа не має підстав ворогувати з іншими людьми. По-третє, за будь-яких зіткнень людина повинна керуватися моральнісними вимогами справедливості, які допоможуть їй зрозуміти де і коли її бажання суперечать благу ближнього і благу спільноти. Зрештою, в-четвертих, християнин повинен мати внутрішню душевну злагоду, яка досягається «перемогою над пристрастями, послухом голосу совісті, особливо діяльною відданістю волі Божій»¹².

Християнська спільнота за своєю моральною сутністю відповідає громадянському суспільству. П.Юркевич наголошує на необхідності розробки теорії громадянського суспільства, яке б гідно успадковувало досягнення історичного поступу цивілізації. Неоціненими на сьогодні є конструктивні пропозиції П.Юркевича щодо розбудови гуманістичного суспільства. Підвалинами гуманістичного суспільства він визначає християнську мораль та дотримання прав і свобод особи. «Не людина існує для закону, а закон для людини. Уклад у спільноті, держава, церква повинні реалізувати себе істинним і

¹¹ Юркевич П. Мир с ближними... // Там же. — С. 352.

¹² Там же. — С. 357.

безумовним служінням людині, послужити котрій **приємно** сам син Божий»¹³.

Християнська спільнота стоїть перед проблемою як зробити людину гідною образу і подоби Божої. Християнство визнає невіддільні права особи. Християнська оцінка її гідності є вищою формою гуманності: «Нікому ми не можемо, нікому ми не сміємо відмовити у початках людської гідності. Людина наділена у своєму естві духом, в якому криється невичерпне багатство істини, добра, Досконалості»¹⁴. Християнство визнає божественну сутність людини й ідеалом людяності вважає здійсненість Богоподоби.

Гуманність у християнському світі дає людині можливість власного бачення і самооцінки. Християнська гуманність передбачає, що людина спроможна зважено користуватися своїми перевагами в інтелектуальному, політичному та становому відношеннях — адже вона є передусім особою моральною. Гуманістична традиція бачить людину здатною поважати право, закон і порядок у спільноті. У випадку, коли людина відходить від цих основ гуманності, суспільство повинно вміти захистити себе, тоді закони повинні примусово обмежити людину, а правосуддя — віддати її на страждання за неспроможність дотримуватися азбучних істин гуманності¹⁵. Гуманне суспільство добре усвідомлює те, що зло і злочинство мають свої причини, через те ставлення до нечестивої людини складається за рівнем християнської свідомості і загальної культури й полягає в піклуванні про її виховання і виправлення. Гуманне суспільство має за мету поставу моральної і розумної особистості, виховання котрої здійснюється на підставі релігії і моралі в контексті загальнолюдських і загальноприйнятих принципів.

Християнське виховання визнає своїм завданням нове народження синів Божих, воно постійно вдосконалює мистецтво бути гідним звання людини. Морально-релігійні знання повинні передувати знанням природничим, і всі науки мають отримати друге народження (хрещення) від ідеї виховання, тому що перше народження отримали від ідеї знання.

¹³ Юркевич П. Курс общей педагогики с приложениями. — М., 1869. — С. 22.

¹⁴ Там же. — С. 21.

¹⁵ Див. там же. — С. 15.

Вчення про єдине людство містить християнське тлумачення особистості. Доки існували релігії національностей і не було релігії людини, як сина Божого, доти людство могло бути захищене тільки там, де до нього брутально і настирно доторкувалися кривда і насильство. П.Юркевич обґрунтував право людини на вільне мислення, власну думку і людську гідність. Мислитель наполягає на цінності окремого індивіда, на залежності громади (суспільства) від конкретної особистості. Індивідуальне право він визнає вищим за колективне. «Ми вважаємо, — підкреслює П.Юркевич, — що доки людина домагається своїх приватних інтересів у межах *справедливості*, доти ці інтереси мають поважатися й верствою й цілою нацією. Це припущення про моральнісне право особи закладене у підвалинах законодавства всіх освічених народів»¹⁶. П.Юркевич визнавав гуманним суспільство, яке поважає права окремого індивіда. Гармонійний суспільний лад спирається на гарантію охорони цього ладу і тримається на внутрішній силі окремої людини. Право особи, яке захищає П.Юркевич, є центральною заввагою будь-якої організації, пов'язаної з людським життям. «Що ціле більше за свою частину, це *завжди* справедливо; але не *завжди* справедливо, що інтереси стану вище за інтереси окремої особи»¹⁷. Ми не можемо визнати право більшості, підкреслює філософ, тільки за одне те, що це більшість. Окрема людина може діяти відповідно з вимогами істини, обов'язку, честі, справедливості, і, навпаки, верства може відійти від цих вимог.

Отже, у минулому столітті П.Юркевич передбачив сутність цивілізованих стосунків між людьми, які повинні будуватися за нормами індивідуального права, і зробив вагомий внесок у гуманістичний рух за права людини — пріоритетний нині загальнолюдський напрямок.

¹⁶ Юркевич П. Из науки о человеческом духе // Там же. — С. 175.

¹⁷ Там же.